

СЕМАНТИЧНИ ИЗМЕНЕНИЯ В НЯКОИ БЪЛГАРСКИ И ЧЕШКИ НАЗВАНИЯ ОТ СЛАВЯНСКАТА ДЕМОНОЛОГИЯ

Теодора Тодорова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Тази статия разглежда някои български и чешки названия от славянската демонология, а именно *морава*, *мора*, *нави*, *bludičky* и *můra*, като акцентира върху техните семантични изменения от края на XIX в. и съвременното им състояние. Представено е значението им като демонични създания, етимологията на названията, както и тяхното значение за носителите на чешкия и българския език в рамките на повече от един век. Семантичните изменения са показателни не само за езиковата еволюция, но и за съхранението на славянските традиции и памет, имайки предвид неразривната свързаност между мит и език, както и между мит и религия.

Ключови думи: семантика, етимология, морава, мора, нави, *bludičky*, *můra*, демонология, чешки, български, фолклор, славистика

Abstract: This article explores some Bulgarian and Czech terms from Slavic demonology, such as *morava*, *mora*, *navi*, *bludičky* and *můra*, focusing on semantic changes which occurred in the 19th century and the contemporary state of the terms cited. It demonstrates their denotation of demonic creatures, their etymology and their meaning as used by native speakers of Czech and Bulgarian over the course of more than a century. Semantic changes are not only indicative for language evolution but also bear significance for keeping Slavic traditions and heritage alive due to the indestructible connection between myth and language and between myth and religion.

Keywords: semantics, etymology, *morava*, *můra*, *navi*, *bludičky*, demonology, Czech, Bulgarian, folklore, Slavistic studies

Богатството на славянския фолклор е до голяма степен източник на културна идентичност за всички страни от славянския свят. То е повод за национална гордост, средство за културно утвърждаване и съкровищница, съхраняваща паметта на предците.

Религиозният свят на славяните, макар и непознат за повечето съвременни носители на славянската култура, е бил и продължава да бъде обект на изследване за много учени. Въпреки че не разполагаме с детайлна информация за боговете, в които са вярвали нашите предци, това, което пише Прокопий Кесарийски през VI в., както и други сведения, които имаме за вярата на славяните от по-късно време – XII–XVI в., са достатъчни, за да се изгради една обширна картина, в която присъстват не само боговете, но и по-нисшите създания, наричани демони (Procop II, 14 in Niederle 1957: 270 after Georgieva 1995: 152). Те са особено интересни, тъй като продължават да „живеят“ в съзнанието на славянските народи дори по-дълго от самите богове. Превръщат се в част от традициите, свързани с раждането и смъртта, служат за сплашване на непослушните деца и будят страх у хората, които вярват, че има по-висша сила, която ще ги накаже за греховете им. От една страна, функциите на тези демонични същества биха могли да бъдат обект на изследване основно за фолклористи и етнологисти. От друга страна обаче, названията на демоните представляват интерес за лингвистите от гледна точка на тяхната етимология и семантика. Последната остава на заден план за езиковедите през последните две десетилетия, както и измененията в нея в хронологичен план. Отстъплението на традициите от всекидневния живот на съвременния човек предполагат и отстъп на някои културни и фолклорни термини от неговото съзнание. Ако преди един век българите са знаели какво са *нави и мори*, а чехите – *můra u bludičky*, то днес ситуацията е много по-различна, както ще стане ясно малко по-нататък. За да се проследи развитието на значенията на понятия като *нави, bludičky, můra, мора и морава* в съпоставителен план, първо ще бъдат разгледани техните първични значения, ще се посочат значенията им от един по-стар период, а именно края на XIX - началото на XX в., както и значенията, които те носят за съвременните носители на двата езика.

Съществуват множество хипотези и теории за възникването на боговете и митовете във вярванията на древните славяни. Една от тях е анимистичната теория на Едуард Б. Тайлър, която става образец за множество изследователи, включително и за Лубор Нидерле. В своя труд „Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní“ той споменава, че смята теорията на Тайлър за най-успешния и най-значителен опит да се обясни възникването на религията, респективно и нейната демонична страна (Niederle 1916).

Според теорията на Тайлър божествата и митовете възникват от представата, че цялата природа е анимизирана, т.е. всичко в нея е одушевено. Тази представа е възникнала още когато човек е започнал да размишлява за разликата между живото и

мъртвото тяло, за разликата между съня и будното състояние, за болестите, за това какво е сянката, за дъха, появяващ се понякога като облаче дим, за това какво е изображението, отразяващо се във водата. Разсъждавайки върху тези въпроси, човек си изгражда представата, че съществува дух или душа, т.е. нещо нематериално, подобно на пара или сянка, която е в човешкото тяло и може да влиза и излиза от него, както и да му влияе. От това прозрение произлиза вярването, че тялото има душа, която не умира с него, а продължава да съществува, появявайки се в сънищата на другите, въпреки че тялото е отдавна погребано или изгорено. Така възниква и представата за духовете на смъртните хора и животни, след което тя се разраства дотолкова, че човешкото пространство започва да се запълва с душите на техните мъртви предци и приятели. Бързо обаче представата за душата се разширява и става приложима не само за живи същества, но и за природни явления, било то активни (течаща вода, дъжд, слънце, вятър), или неподвижни (скали, дървета). Възприема се, че душа имат дори и предметите, направени от човек. Примитивният човек вселява човешка или животинска душа в абсолютно всичко около себе си, което си личи от различните по цял свят обреди и ритуали. Така с течение на времето човек приема, че целият свят около него е одушевен, или иначе казано анимизиран. Духовете постепенно се превръщат в причината за всичко добро или зло, с което човек се сблъсква. Това съответно го подтиква да изпитва страхопочитание към тях, с което възниква и отделната религия. Човек започва да говори с духовете, да им се моли, да иска съвети от тях, да ги храни, да им принася жертви. Въображаемите почитани духове по-късно се превръщат в по-висши и влиятелни създания, т.е. богове. Категорията на възникналите по този начин духове вероятно е била първият, но не и единственият извор на религията. Аналогично човек започва да внася представата за свръхестествена същност и във всичко в природата и човешкия живот, така възникват и съществата, управляващи раждането, съдбата, смъртта, любовта, гнева и др. Групата домашни духове на мъртви родители, близки и изобщо на предците пък е станала толкова важна и могъща, че у някои народи замества функциите на всички останали духове. Това обаче според Л. Нидерле не важи за развитието и произхода на славянската митология. Той смята, че религията на езическите славяни излиза отвъд границите на примитивните форми на простата магия, фетишизъм или анимизъм, а в своята цялост остава до края на езическия период на по-ниско ниво, което може да се нарече демонология, въпреки това с наченки на по-висши форми, които на места осъществяват и развитието към същинската теология и свързания с нея култ към истински богове. Праславянската демонология Нидерле

определя като съвкупност от религиозни и митични явления, които се изразяват в демонизацията на природата, т.е. одушевяването на природата чрез редица свръхестествени същества, притежаващи сили, към които човек изпитва страхопочитание и към които се обръща с уважение.

За задгробния свят са се запазили две стари понятия: *navъ* или *navje* и *ráj*. Първото е въведено напр. в Хрониката на Далимил и в старочешката епическа поема „Alexandreis”, в староруски (със значение „мъртвец“) и много масово в южнославянския и източнославянския фолклор. По всяка вероятност произлиза от гръцкото *naus* и латинското *navis* (лодка), което би означавало вяра в пренасянето на душите с лодки към долния свят и може да обясни погребенията в лодки в някои източнославянски региони, което обаче е по произход скандинавски обичай (Váňa 1990: 135). Чешкият изследовател споменава също, че причината за смъртта според старите поверия била т.нар. *návní kůstka* (старочеш. *kost návná*), намирана в разлагащия се труп. Уточнява, че става дума за много стара представа, вероятно с балтославянски корени, съдейки по литовския израз за същата кост *navi-kaulis* или литовския израз *naves celinš*. В съвременния чешки език се среща изразът *návní kost*¹. *Навя кост* се среща и в български и представлява кост от женско животно, което е умряло при раждане.

В Български етимологичен речник: **нави** мн.ч. ’зли духове, женски същества, които мъчат родилки’, диал. ’болест у родилка’, **навня** ’родилна треска’ (Ботевград), стб. **навъ** ’мъртвец’ – Произв.: *навясвам* (вж.). – Словен. *nāvje* ’души на некръстени деца’, рус. *навъ*, *навье*, *навей* ’мъртвец’, укр. *навка* ’душа на момиче, умряло преди кръщенето’, стчеш. *nav*, род. п. *navi* ’могила, преизподня, този свят’. – Праслав. **nāvъ*. Сродно с лит. диал. *novis* ’мъка; агония; смърт’, лит. *nōvytii*; *noviju* ’мъча, умъртвявам’, латв. *nāve* ’смърт’, стпрус. *nowis* ’труп’, гот. *naus* ’мъртъв’, *naps* ’беда, нужда, стеснение’, ствиснем. *nōt* ’нужда’, стисл. *nár* ’мъртъв’, стирл. *nīna* ’глад’, тохар. *A nut*, *B naut* ’загивам’. – Вж. Trautmann, BSW 201 и сл., Ст. Младенов, ЕтР 317, Торр 295, Mikkola, Streitberg-Festgabe 271, Vasmer, REW 2, 192. Според Uhlenbeck, AfsIPh 15, 489, думата е от германски произход, което е погрешно, вж. Brückner, AfsIPh 23, 626, Брандт, РФВ 23, 88, Kiparsky, Die gemeinlav. Lehnwörter 77. – Срв. *наввяк*, *навясвам* (BER 1995: 458-459)

Въпреки че *навите* не са толкова силно застъпени в чешкия фолклор, както в българския, голяма част от чешките изследователи са се интересували от техния

¹ Патологичен израстък, костна киста, на иначе гладката и равна кост на предното копито на коня.

произход и функции. Тези митични създания са познати предимно на българи, украинци, руснаци и словенци.

Населението си ги представя като изкупващи грях деца. Смята се, че това са незаконно родени деца, умъртвени в корема на майката. Хората имат представа за тях, че са като малки пилета, без перушина, голи. Излизат нощем преди първи петли, имат особена форма и вид, издават различни звуци – пищят или пеят. Скачат по земята, налитат и нападат (Dinchev 1986: 29).

Според „Речник на народната и духовна култура на българите” навите са зли духове от женски пол, които измъчват бременни и родилки. Те са три, седем или дванадесет сестри. Другата версия е, че те са душите на умрели родилки или бременни жени. Навите мъчат бременните или родилките до 40-тия ден от раждането, като ги водят по опасни места и смучат млякото им. Живеят далеч отвъд морето и идват при хората само вечер. Народът вярва, че навите бягат от остри предмети и силни миризми. Най-честата практика за пропъждане на навите е носенето на навя кост в дрехите и прекарването на бременната жена през енъовски венец. До леглото на родилката се слагат също ножица, сърп, ръжен, метла и др., а до главата ѝ държат глава лук, от която от време на време трябва да се похапва. На някои места се вярва, че родилката трябва да спи с вързани крака. Ако се разболе, я мажат с мазило от катран, въглени и лук, опушват я с треви или се извършва някоя бяла магия. Съществува и друго поверие за навите, че това са душите на умрели некръстени деца, които се превръщат в зли духове с вид на особени митични птици, които летят нощем и измъчват бременни и родилки. Третата представа за навите е, че са души на умрели при раждането, пометнати или умъртвени бебета, родени от мома или вдовица. Душите им не могат да отидат веднага на небето, защото има прекъснатост, недовършен цикъл. Затова те известно време се скитат по земята под формата на зли демони, търсеци майките си, на които да си отмъстят. При хората се появяват обикновено на Спасовден и остават до Кръстовден. Наричат се още *навяк*, *еврейчета*, *лаусничета*, *свирици*, *шумници* (RNDKB 2018: 235).

Много интересно е описанието, което предлага З. Ваня. Според него, тъй като човешката душа най-често се е представяла под формата на птица, по такъв начин се явяват и навите. Те са смятани най-често за души на некръстени деца, които се явяват като черни птици с червени очи и остър клюн. Причината за нападението им върху родилки и малки деца е именно отмъщение. Те са ядосани, че са умрели без да са били кръстени, и затова може да бъдат освободени от този свят само чрез определена формула за покръстване. Ако това не се случи до седем години, навите се превръщат в

русалки. Затова и на някои места за тях се говори същото, което и за русалките, а пък русалките обикновено са свързани с душите на некръстени деца, удавени момичета, самоубийци и др. Тук култът към мъртвите се слива с култа към природата, както е и при някои поверия за вилите и други горски, въздушни и водни духове (Váňa 1990: 141).

В Западна България им се казва *наве*. За тях Арнаудов пише, че са схващани като души на некръстени деца, които имат малки крилца под мишниците и хвърчат във въздуха. Те пият кръвта на новородените. За да се спаси човек от тях, не бива да излиза нощем или пък да пуска някой у дома си. Рано вечер трябва да се затварят всички прозорци, за да не излиза светлината навън и всяка вечер кадят родилката. До 40-тия ден от раждането родилката не бива да излиза навън. Вечер в огъня се слага рог от коза, цървул или говежда тор, която да изгони с миризмата си лошите духове (Arnaudov 1969: 698).

Подобни по произход и функции на българските *нави* са чешките *bludičky*. По всяка вероятност *bludičky* е мотивирано от глагола *bloudit* 'скитам, бродя, лутам се', което е и семантична препратка към тези митични същества. Познати са също като *světlýlky*, *světloňoši*, вероятно заради светлината, която излъчват. Според поверията на чехите душите на мъртвите се появяват под формата на тези създания, които изглеждат като малки деца или момченца с фенерчета на гърдите с горящи метли в ръка. Най-често се явяват на гробищата или в близост до блата, отвеждат хората към пропасти или езера, душат ги и ги замайват. Убиват тези, които им се присмиват или им подсвиркват. Ако скитникът обаче ги помоли, те му показват верния път. Могат да бъдат пропъдени с тези думи: „Zaklínám vás bludičky, vy ubohé dušičky! Každé z vás dám po droběčku, ať se vrátí do hroběčku!“ Вяра в подобни същества се среща при поляците, лужишките сърби, словенците и източните славяни (Máchal 1907: 21).

Твърде интересен остава въпросът за тези митични същества, които са известни на целия славянски свят. Има няколко хипотези или по-скоро начини за етимологизиране на *морава*, *tûra* и *мора*. Според БЕР: *мора* 'мъчителен сън, свързан с видения, които потискат; кошмар', 'тежест в гърдите' (Софийско), *мора* 'зъл дух' (Момчиловци, Соколовци, Босотина, Смолянско), *мор* (Ракитово), Срхр. *мѡра* 'мора, нощна пеперуда', диал. *мѡра* 'невидимо женско същество, което се превръща в котка или козел', *морѡ* 'вещица, която се превръща в котка, муха, бълха', словен. *móra* 'мора; кукумявка', укр. *мѡра* 'мора', чеш. *tûra*, словаш. *mora* 'мора; нощна пеперуда', пол. *mora* 'мора', срв. и -мора в рус. *кикимора* 'нечиста сила, женски домашен дух, който преде нощем'. – Праслав. **marā* с точни съответствия в стисл. *mara*, ствиснем. *mara*,

нем. *Mahr, Nachtmahr*, стангл. *mare*, 'свръхестествено женско същество, което през нощта сяда върху гърдите на спящите', стирл. *mor* - в *mo-(r)igain* 'име на женски демон на битките на мъртвите (букв. кралицата на морите)' (BER 1995: 237).

Изследвайки значенията на думите чеш. *moře*, пол. *morze*, рус. *море*, южнослав. *more* и лат. *mare* и глаголите *mořiti, morzyć, moriti* с глагола *morati* (в значение на 'трябва'), чиято връзка е аналогична на тази между глаголите *močiti – mokati, bušiti – buchati, patřiti – pátrati* и т.н., К. Я. Ербен стига до извода, че значението на *moře* или *more* не се различава от това на *móra* по нищо друго, освен по начина на възприятие. Основното значение и на двете думи според него е едно и също. Като първо значение е 'течно състояние', и тъй като в него е заложена представата за силата на първотвореца, безкрайна и непреодолима, следва, че второто значение е 'неизбежност', както е в случая на думата *moranije*, т.е. 'безкрайна необходимост, дълг'. От това второ значение пък се извежда трето в смисъл на 'пагубен, загуба'. Или в обобщение – всичко живо, което се е появило на този свят неизбежно, отново трябва да загине, да се погуби. Според Ербен това значение на пагубен се е наложило над останалите две. И точно олицетворението на море, т.е. на изходното значение, се явява митичното създание *Morana, Morjana, Morena, Mořena*, 1. като морска богиня *Morjana, Νηρείς, Νηρείνη*, позната на източните славяни; 2. олицетворение на неизбежността *Morana, morati* и 3. като *Mořena* от *смърт, моря*. Изводът, който той прави, е, че разликата между значенията на *Morana* и *Mařena* вече е изчезнала в полза на последното (Erben 2009: 189–190).

Според Ив. Георгиева значението на *мор* разкрива етимологична връзка на *мора* с други същества, които олицетворяват смъртта, обикновено близка е например в думата *мор, мория* – 'епидемия, чума, смърт'. Споменава, че подобно на славянския образ на *мара* като персонификация на смъртта, в староиндийски се среща *tara* – демон на тъмнината, смърт, чума, персонифицирана смърт. Думи със същия корен се срещат във френски, английски и в германските езици. Оттук може да се направи и изводът, че представата за персонифицираната смърт в лицето на *мората* е обща за индоевропейските езици (Georgieva 1993: 209).

След като произходът на разглежданите названия беше изяснен, вниманието трябва да се насочи към семантичните изменения, които са настъпили в тях за малко повече от един век. За тази цел са използвани два речника от края на XIX и началото на XX век, а именно - „Рѣчникъ на българскій языкъ”, съставен от Найдено Геров в шест

тома от 1895 г. до 1904 г. (Геров 1895-1904), както и „Ottův slovník naučný“, изготвен от Ян Ото и издаден в 27 тома с допълнение от 1888 г. до 1908 г. (Otto 1888-1908).

В българския речник не се споменава какъв е произходът на *навите*, уточнява се само, че са зли духове като вилите и самовилите, което е много любопитно сравнение заради многото различни функции на тези същества. Вероятно при Н. Геров те са свързани заради изконната си злонамереност към хората или пък заради отмъстителния си характер.

От дефиницията на Ян Ото за *bludičky* се разбира, че те са възприемани от народа като зли духове, души на некръстени деца, представляващи светлозелени или синкави светлинки, обитаващи заблатени места или гробища. Те винаги са много на брой като постоянно някои изчезват, а други се появяват. Заради енциклопедичния характер на речника обаче повече внимание се отделя на научното обяснение за тези светлинки, които възникват от горенето на samozапалимия фосфороводород (фосфин), съдържащ се в гниещите тъкани и дървета. Именно поради това тези светлини се наблюдават в гробищата и блатистите местности. Според Ян Ото загадъчността на тези светлини е предизвикала представата у народа, че това са духове.

В дефиницията на Найден Геров е описано, че *навите* са или три, или седем, или дванадесет. И трите числа са изпълнени със символика, свързана с библейското начало. Три обаче освен божественото триединство може да означава и основния цикъл на живота – раждане, живот, смърт; или трите свята – горен (небе), среден (земя), долен (вода). Ако всички три горепосочени символни значения на числото 3 се приемат за семантично обвързани с разглежданите митични същества, тогава може се каже, че тяхното значение и за двата народа е било обвързано с божественото и човешкото начало. Местообитанието и на двете същества, описано в дефинициите и на двамата автори, е именно водата, т.е. долния свят във фолклора, светът на мъртвите. Светлината, която излъчват чешките *bludičky*, пък е символ на живот. В този смисъл вероятно по такъв начин е осмислен и произходът им – те са мъртви души на деца, едновременно свързани с началото и края на човешкия живот. Твърдението, че това са душите конкретно на некръстени деца пък насочва към незавършения духовен цикъл. На тази основа двете названия може да се разглеждат като семантично свързани.

Интересното в дефиницията на Геров е, че *навите* могат да бъдат прогонени с огън, лук или с брадва. Мотивът за силната миризма и разсичането на митичното същество е присъщ за прогонването на вампир. Тази прилика между *навите* и вампирите може да се смята за своеобразно общо начало или произход на двете

същества – нарушаване на физическата цялост, липса на почит към мъртвия и т.н., вследствие на което душата му остава на земята и си отмъщава. Мотивът за отмъщението присъства и при чешките *bludičky*, за които се казва, че имат пагубно влияние върху съдбата на човека. Те се появяват през нощта, когато според фолклора човек може да бъде нападнат от зли твари. Убиват човек, като го насочват към мочурища или пропасти, следователно предизвикват смъртта му чрез удавяне или падане, т.е. тук отново присъства мотивът за долната земя.

На пръв поглед изглежда, че двете названия нямат особена семантична свързаност, но след по-внимателен анализ приликите между тях се оказват изключително много. Самите дефиниции се различават по това, че тази на Ян Ото е съсредоточена повече върху научното обяснение на светлинното явление, което може да се смята за обусловено от научния характер на речника.

Следващото название *мора* е определено от Геров като „налягане нощем на сън“ и представлява един вид сънна парализа. Зловещото същество, което причинява тази парализа, е именно *моравата*, смятана от Геров за зъл дух. В дефиницията на Ян Ото *mûra* е описана като митично създание от славянската митология, което е познато на всички славянски народи, а също и на албанци, германи и гърци. Споменава се, че в най-старите писмени паметници *mûra* е употребявана със значение на *čarodějnice*. Въпросните паметници не са изброени, но може да се предположи, че става въпрос за апокрифна литература. Ян Ото пише, че според народа това митично същество е жив човек – жена или мъж, чиято душа излиза през нощта, а тялото лежи като мъртво. Същият мотив се среща и при поверията за вещици. Човек е *mûra* още от раждането си, разпознава се по гъстите, черни вежди, които са сраснали над носа му, а понякога и по съвсем плоските му ходила. Детето също може да стане *mûra* вследствие на невнимание от страна на родилката или кръстниците. Според народните поверия, *mûra* се промъква през нощта в къщите на хората. За да убива тези, които спят, тя често приема различни форми. Понякога се явява като стебло слама, друг път като бяла сянка, кожен мях, куче, котка, кон, мишка и т.н. Затворената врата не може да я спре да влезе в къщата, тъй като тя може да се промъкне през всяка пролука или ключалка. Първоначално приспива сладко хората и след като заспят, им представя ужасяващи кошмари, души ги и смуче кръв от гърдите им. Тези, които ги души, не могат да кажат и дума, нито пък да издадат някакъв звук. Напада хората, които се молят насън, но най-често смуче кръв от деца, които след това загиват от слабост и изтощение. От нея човек може да се спаси, ако я разсече на две, при което човешкото ѝ тяло умира. Други начини за пропъждане са

човек да я държи чак до сутринта или да ѝ обещае някакъв подарък като хляб, сол или парче масло. На сутринта човекът, който е *múra*, идва да си вземе обещаното. Ако то му се даде, отива си мълчешком и оставя жертвата си на мира. Може също да се прогони с огледало, две кръстосани вилици и т.н., но съществуват и своеобразни заклинания, предпазващи от *múra* като „*Můro, můro, muří, nepřistupuj k mému loži, pokud nespočítáš přísek v moři, hvězdy na nebi, cesty na zemi.*” Ян Ото прави уточнението, че *múra* често се отъждествява с вампир или пък с домашни божества, което от своя страна предизвиква различни представи за нейните функции. По произход той казва, че *múra* е персонифицираната *asthma noctorum* (нощна астма), която се проявява с ужасяващи сънища, трудно дишане и усещане за задушаване. В дефиницията се споменава, че още римляните са персонифицирали това явление като *incubus*.

Физическата форма на тези същества е описана и в двете дефиниции. Геров определя моравите като зли духове, а Ян Ото прави уточнението, че те могат да се промъкнат в къщата през всяка пукнатина или дупка, както и че могат да приемат формите на различни животни. Безспорно названията *морава* и *múra* се използват за назоваване на едни и същи митични създания. За това говори не само общото им значение, но и етимологичната им свързаност. В речника на Найден Геров *морава* е описана като зъл дух, който нощем души хората в съня им, докато при Ян Ото аналогичното същество е жив човек със способност да се преобразява в различни животни, сенки и т. н., като вероятно тук се преплита и представата за *múra* като вещица именно заради нейната човешка форма и същевременно свръхестествени способности. В българския речник *мора* е състоянието, причинено от *морава*, но се среща и със значение на ‘мъка, усилие, трудност’.

Съвременното състояние на тези понятия бе изследвано чрез анонимно проучване под формата на анкета в българска и чешка среда. Въпреки че отговорите не са достатъчно, за да се изведе категорично твърдение, обхващащо масовите представи и разбирания, те могат да бъдат приети като представителна извадка, която все пак дава известна насока в тенденциите на осмисляне на гореспоменатите понятия.

На въпроса „Какво са навите (ж.р., мн.ч.)?“ с „не знам“ са отговорили 82% от анкетираните. Само 6% са написали, че това са голи пилета, в които се превъплъщават душите на некръстени деца. А останалите 12% дават различни отговори, по-голямата част от тях определят навите като ‘духове на некръстени/неродени деца’. Според двама от попълнителите названието се отнася до ‘зли женски духове, които пият кръв’.

Според 54% от отговорилите на въпроса „Co jsou podle Vás bludičky?“ те са горски вили, които могат или да покажат верния път, или да подведат някой скитник и да го насочат към блато/мочурище, в което той да се удави. Като негативни персонажи, които подвеждат пътниците и им показват грешния път, отвеждайки ги до блата и мочурища, ги определят 24% от отговорилите. За 15% те са създания, които показват верния път на скитниците, т.е. определени са като позитивни персонажи. Останалите 17% дават различни отговори, в които сравняват *bludičky* с други фолклорни персонажи като *sudičky*, *vodník*, *divoženka*.

Следващият въпрос от анкетата е „Co si myslíte, že je můra? Pokud znáte několik významů tohoto slova, prosím, napište je všechny.“ Според 35% названието *můra* се отнася единствено до нощна пеперуда. Останалите 62% изброяват две или повече значения – като първо значение *noční motyl* 'нощна пеперуда', като второ значение *noční můra* 'кошмар', а част от тях са посочили и трето значение 'коварна, неприятна жена'. Само 3% от отговорилите уточняват, че *můra* може да се отнася и до митично създание, което напада и души хората в съня им.

На въпроса „Какво е морава? Моля, напишете всички значения на думата, които знаете.“ само двама от анкетиранияте са дали отговор, отнасящ се до митично същество, което са определили като 'женски дух, задушаваш хората в съня им', единият от тях дори е посочил следното: „названието е свързано със смърт, мор във фолклора, както богинята Морена.“. Всички останали, които формират 92% от общия брой, са дали следните отговори: 'поляна', 'червен цвят', 'река в Сърбия'.

На база отговорите от проучването и дефинициите от двата речника може да се направят няколко обобщения относно семантичните изменения и загуби в названията, които бяха разгледани. Съвременните носители на чешкия език познават само три от значенията на думата *můra* ('нощна пеперуда', 'кошмар', 'лоша, неприятна жена'). Изключение правят двама от анкетиранияте, които по всяка вероятност са запознати с фолклорния персонаж. Важно е да се спомене връзката между едно от значенията, които съвременните носители на чешкия език дават за *můra*, а именно 'лоша, неприятна жена' и уточнението, което прави чешкият лексикограф от края на XIX в., че в по-стари паметници названието се е употребявало като синоним на *čarodějnice*, т.е. *вещица*. Както изглежда, единственото, което се е запазило в съзнанието на съвременните носители на езика, е негативната конотация на названието *můra*, което днес функционира самостоятелно единствено като експресивен израз, но не се свързва с демоничния персонаж, познат през XIX в.

В български контекст положението с *морава* изглежда по подобен начин. Фактът, че само 3% от отговорилите разпознават названието като отнасящо се до митично създание, което души хората в съня им, говори за това, че *морава* вече не се разпознава от носителите на езика като понятие, назоваващо митично същество.

Названието *нави* също е изчезнало от съзнанието на българите. Много малка част от анкетиранияте (вероятно хора, проявяващи интерес към фолклора) дават отговор, отнасящ се до митични създания, души на умрели деца, които нападат родилки. Всички останали споделят, че названието е непознато за тях. В чешки контекст аналогичните *bludičky* предизвикват у носителите на езика сходни представи, свързани с митични създания, които със светлината си отвеждат пътниците до блата и мочурища. Среща се и представата, че *bludičky* са добри същества, които показват верния път на загубилите се. За това название не може да се твърди, че има семантично изменение, тъй като в дефиницията на разглеждания речник, както и в интерпретациите на изследователите, е подчертано това двойствено отношение на митичните създания към хората.

Съществуват редица екстралингвистични фактори, влияещи върху езика на един народ. Колкото и голям да е стремежът към съхранение на паметта и традициите, неминуемо езиковата еволюция води до семантични изменения и загуби. Оказва се, че названия като *múra*, *bludičky*, *морава* и *нави* са една малка част от „жертвите“ на непрестанно развиващия се език.

Библиография

Arnaudov 1969: Arnaudov, M. Ocherti po balgarskiya folklor, Tom II. Sofiya: Balgarski pisatel, 1969.

[*Арнаудов 1969*: Арнаудов, М. Очерци по българския фолклор, Том II. София: Български писател, 1969.]

BER 1995: Anastasov, V., Dimitrova-Todorova, L., Dukova, U., Ivanov, Y. N., Mihaylova, D., Mladenova, O., Racheva, M., Rikov, T., Todorov, At. T. Balgarski etimologichen rechnik. Tom IV. Sofiya, 1995. <https://ibl.bas.bg/lib/ber_4_000-1004/#page/1/mode/1up>. [*БЕР 1995*: Анастасов, В., Димитрова-Тодорова, Л., Дукова, У., Иванов, Й. Н., Михайлова, Д., Младенова, О., Рачева, М., Риков, Т., Тодоров, Ат. Т. Български етимологичен речник. Том IV. София, 1995. <https://ibl.bas.bg/lib/ber_4_000-1004/#page/1/mode/1up>].

Dinchev 1986: Dinchev, L. Narodnite sueverni razkazi – nasledstvo i savremenno sastoyanie (po materialy ot Rodopskiya i Pirinskiya kray). Diplomna rabota. Sofiya, 1986. Rakopis. [*Динчев*

- 1986: Динчев, Л. Народните суеверни разкази – наследство и съвременно състояние (по материали от Родопския и Пиринския край). Дипломна работа. София, 1986. Ръкопис.]
- Erben 2009*: Erben, K. J., Slovanské bájesloví. Praha: Etnologický ústav AVČR : Slovanský ústav AVČR, 2009.
- Georgieva 1993*: Georgieva, Iv. Balgarski folklor. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1993. [*Георгиева 1993*: Георгиева, Ив. Български фолклор. София: Наука и изкуство, 1993.]
- Gerov 1895-1904*: Gerov, N. Rěchnika na blagarskayu yazaika sa tlakuvanie rěchi-tai na blagarskayu i na russkayu, Tom I-VI. Plovdiva: 1895 – 1904. [*Геров 1895-1904*: Геров, Н. Рѣчникъ на българскый языкъ съ тлъкувание рѣчи-ты на българскый и на русскый, Том I-VI. Пловдивъ: 1895 – 1904.]
- Máchal 1907*: Máchal, J. Bájesloví slovanské. Praha: Nakl. J. Otty, 1907.
- Niederle 1916*: Niederle, L. Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní, Sv. II. Praha: Bursík a Kohout, 1916.
- Otto 1888-1908*: Otto, Jan. Ottův slovník naučný. Praha: J. Otto, 1888-1908. <<http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/periodical/uuid:7e11fe20-043e-11e5-95ff-5ef3fc9bb22f>>.
- RNDKB 2018*: Barbolova, Z., Simeonova, M., Kitanova, M., Mutafchieva, N., Legurska, P. Rečník na narodnata i duhovna kultura na balgarite. Sofiya: Nauka i izkustvo, 2018. [*РНДКБ 2018*: Барболова, З., Симеонова, М., Китанова, М., Мутафчиева, Н., Легурска, П. Речник на народната и духовна култура на българите. София: Наука и изкуство, 2018.]
- Váňa 1990*: Váňa, Z. Svět slovanských bohů a demonů. Praha: Panorama, 1990.